

OTVORENÁ TEXTÚRA POJMOV A PRAVIDIEL – VODA NA MLYN PRE SUBJEKTIVIZMUS V APLIKOVANEJ SÉMANTIKE?

FRANTIŠEK GAHÉR, Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava, SR

MICHAL MRVA, Katedra teória práva a sociálnych vied, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava, SR

MAREK ŠTEVČEK, Katedra občianskeho práva, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava, SR

MARTIN TURČAN, Katedra teória práva a sociálnych vied, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Bratislava, SR

GAHÉR, F., MRVA, M., ŠTEVČEK, M., TURČAN, M.: Open Texture of Concepts and Rules – Fuel for the Fire of Subjectivism in Applied Semantics?
FILOZOFIA, 75, 2020, No 4, pp. 309 – 323

When using natural language in a domain of a special discipline, which is fundamentally based on its use (for example, language of law), we are led on the one hand by the need for precision and unambiguity and on the other hand by the need for brevity and efficiency. A specific semantic problem for texts expressing a system of normative rules for the regulation of actions is the question of their efficient applicability in new situations. Herbert Hart came up with a suggestion on how to solve these dilemmas in the field of law and was loosely inspired by the theory of *open texture of concepts*. He saw the solution in an inevitable defeasibility of a rule, which, in his view, is caused by the open texture of the goal pursued by the rule. However, extensive use of the instrument of open texture of a concept or a rule can be fuel for the fire of subjectivism in semantic practice. It is necessary to distinguish the phenomenon of open texture of concepts from the polysemy of natural language expressions and the phenomenon of so-called privative modification. Applicative flexibility and effectiveness of normative theory is aided by a more appropriate generality of concepts, which is achieved, for example, by recodification of law, rather than by artificially extending the scope of concepts on the basis of their fuzziness.

Keywords: Open texture of a concept / rule – Semantics – Generality – Fuzziness – Polysemy – Privative modification

0. Úskalia aplikovanej sémantiky

Akokoľvek precízne vybudovaná sémantická teória musí svoju opodstatnenosť dokázať v aplikačnej praxi. Teória zvyčajne vychádza z idealizácie, ale pri svojom uplatnení používa opačný proces konkretizácie. V procese konkretizácie sémantickej teórie môžeme

vidieť nutné zmierňovanie idealizácie, východiskových kritérií a princípov. Opodstatnenosť ústupkov z požiadaviek na presnosť) pri praktickej aplikácii sa zvykne zdôvodňovať rozmanitosťou situácií a okolností použitia jazyka. Niekedy sa však môže javiť ako prístup lenivého sémantika, ktorý si úlohu priveľmi zľahčuje a vyhovára sa na neodstrániteľnú neostrosť použitých pojmov, zažratú neurčitost' významov slovných spojení a celých viet či textov. Pokúsime sa o „vyvážený“ pohľad na limity aplikácie sémantickej teórie medzi teoretickou požiadavkou na presnosť a pragmatickou požiadavkou na efektívnosť, pričom gravitačným centrom explikácie bude otvorená textúra pojmu, respektíve pravidla. Oblasťou aplikácie bude najmä právo – niektoré teoretické i praktické otázky.

1. Presnosť verus stručnosť verus nejednoznačnosť textu

Pre výlučne informatívne typy textov, kde sa takmer vôbec nevyskytujú emocionálne zafarbené slová, metafory a podobné jazykové prostriedky, je žiaduca ich presnosť a vysoký stupeň informačnej jednoznačnosti a zrozumiteľnosti. Za také môžeme považovať technické opisy, návody na použitie, lekárske správy, ale aj sústavy predpisov vrátane zákonov a pod.

Na druhej strane princíp ekonómie vyjadrovania aj v takýchto textoch vedie k ich zhutňovaniu – k ich čo najstručnejšiemu vyjadreniu. Keby sme napríklad v zložitom predpise viackrát opakovali tie isté slovné spojenia, mohol by pôsobiť ťažkopádne. Požiadavka presnosti, jednoznačnosti, je akoby v nepriamom pomere k požiadavke stručnosti: čím je text presnejší, jednoznačnejší, tým je rozsiahlejší, a naopak, čím je text stručnejší, koncíznejší, tým väčšia nejednoznačnosť hrozí.¹

Jednoznačnosť takýchto textov je znižovaná významovou nejednoznačnosťou použitých výrazov i nejednoznačnou formuláciou ich vzájomného spojenia, a v neposlednom rade neurčitosťou či „nedourčenosťou“ (*underspecification*) celkového významu z hľadiska jeho jednoznačnej aplikability v praxi. Recepčia zložitých textov závisí od kompetentnosti adresáta a niektoré spôsoby spojenia slov preňho môžu byť ťažšie pochopiteľné, alebo dokonca klamlivé. Ku klamlivým označeniam sa ešte vrátíme, avšak všeobecný problém nedourčenosti textov prekračuje zámer tohto článku.

Použitie výrazy jazyka môžu byť významovo nejednoznačné najmä pre svoju neostrosť alebo viacznačnosť (homonymiu, polysémiu). V sémantických teóriách, ktoré explikujú významy výrazov prirodzeného jazyka ako určité procedúry, metódy identifikácie,² je známe, že základné empirické pojmy, významy výrazov vzťahujú-

¹ Bližšie o tom Gahér, Števíček, Braxatoris (2019).

² Duží, Jespersen, Materna (2010).

cich sa na oblasť časopriestorových objektov, nie sú algoritmizovateľnými procedúrami. Povedané inými slovami, nevieme ich modelovať ako mechanické metódy identifikácie, ktoré by efektívne rozhodli v každej mozgnej situácii. Takéto pojmy môžeme spresňovať, nahrádzať presnejšími, ale dokonalú presnosť nedosiahneme. Ak je presnosť použitých pojmov v pragmatických situáciách dostatočná a nerozhodnuté prípady sa nevyskytujú vôbec, alebo len veľmi výnimočne, niet dôvodu ich nahrádzať ostrejšími pojmami, respektíve meniť základné pojmy konceptuálnych sústav. Ak nerozhodnutých prípadov je nadkritické množstvo, pričom svojimi dôsledkami spôsobujú vážnejšie aplikačné problémy, tak je to podnet na redefinovanie pojmov, prípadne na zmenu celej konceptuálnej sústavy.

Špecifickým sémantickým problémom v prípade textov vyjadrujúcich systém nejakých normatívnych pravidiel na regulovanie konania (napríklad etických noriem, právnych predpisov) je otázka ich efektívnej aplikovateľnosti v nových situáciách. Požiadavka takejto aplikačnej pružnosti v jazyku vyjadrených pravidiel je priamo úmerná ich všeobecnosti, ktorú môžeme dosahovať najmä dostatočnou všeobecnosťou základných pojmov. Ak však vo formuláciách pravidiel použijeme príliš všeobecné pojmy, tak môžeme znížiť ich aplikačnú jednoznačnosť a predvídateľnosť.

S návrhom na riešenie tejto dilemy pre oblasť práva prišiel svojho času Herbert Hart a inšpiroval sa teóriou *otvorenej textúry pojmu*, ktorú rozpracoval jeho oxfordský kolega Fridrich Waismann (Gahér 2018). Je zrejmé, že Hart sa nedržal tohto prameňa presne a môžeme diskutovať o tom, ako to vlastne myslel.

2. Otvorená textúra pravidla a jeho aktuálna neostrosť?

Hart v diele *Pojem práva*, v časti VII. *Formalizmus a skepticizmus voči pravidlám*, uvádza príklad s pojmom vozidla (*vehicle*) (1961/2004, 133) a nadväzuje na známu diskusiu s Lonom Fullerom o vzťahu práva a morálky (1958, 610).³ Hart sa pýta, ako máme v prípade zákazu vozidiel v parku rozhodnúť o detskom autíčku poháňanom elektrinou? Hart je presvedčený, že s touto eventualitou sme (ako zákonodarcovia) pri formulovaní zákazu nepočítali a určite sú možné aj iné situácie, s ktorými sme počítat nemohli.

Hart v prípade aplikácie pravidla navrhuje rozlíšiť tie konkrétne situácie, v ktorých rozhodujeme s istotou (*jadro istoty*, angl. *a core of certainty*), a iné situácie, kde vznikajú pri aplikovaní pravidla pochybnosti (*polotieň pochybností*, angl. *penumbra of doubt*). Podľa Harta „všetky pravidlá teda majú akýsi lem neurčitosti či, otvorenú textúru“ (1961/2004, 127).

³ Hart zaujímal pozitivistickú pozíciu, podľa ktorej právo a morálka nemajú spoločný presah, na druhej strane Fuller bol zástanca tézy, že morálka je v práve prítomná.

Zdá sa, že pojem *otvorená textúra* mal argumentom Harta v diskusii s Fullerom a ostatnými odporcami pozitivizmu v teórii práva pridať novú silu. Pripomeňme, že Fuller v predchádzajúcej diskusii o aplikácii zákazu vozidiel v parku (1958, 663) namietal, že takýto zákaz by sa nemal vzťahovať napríklad na výnimočnú situáciu, keď by veteráni vojny v parku chceli umiestniť funkčné vojnové vozidlo ako pamätník. To sa nedá zdôvodniť otvorenou textúrou pojmu vozidlo, pretože ide o prípad, ktorý patrí do jadra istoty významu výrazu vozidlo.

Pripomeňme si, že Waismann pripúšťal možnosť, že hoci mnohé empirické pojmy sú z hľadiska aktuálneho poznania presne definované a jednoznačné, predsa budú potenciálne neostré. Preto by mohol odmietnuť hovoriť o otvorenej textúre pojmu vozidla ako o jeho aktuálnej neostroti, a povedal by, že pri dostatočnom úsilí by sme pre aktuálne známe prípady dopravných prostriedkov vedeli pojem vozidla definovať dostatočne ostro. Otvorená textúra pojmu vozidlo by sa týkala budúcich nových a nepredvídaných situácií, čiže išlo by len o jeho potenciálnu (intenzionálnu) neostrosť.

3. Otvorená textúra cieľa, ktoré pravidlo sleduje, vedie neodvratne k jeho revízii?

Hart sa však od Waismannovej teórie otvorenej textúry pojmu zrejme odklonil programovo. Brian Bix už dávnejšie upozornil, že Hart chápe výraz *otvorená textúra* značne odlišne od Waismanna (Bix 1991, 51 a n.), a to zrejme nie preto, aby nutnosť právneho uváženia zdôvodnil jednoducho povahou jazyka, ale preto, aby zdôvodnil, prečo si aplikácia pravidiel pre celú triedu prípadov vyžaduje práve takéto uváženie, diškréciu. Otvorená textúra u Harta sa netýka len vymedzenia všeobecných pojmov, ktoré sú zložkami pravidla, ale aj cieľov, ktoré pravidlo sleduje (Hart 2010, 133). Uvažuje, že určitú úroveň pokoja v parku ako cieľ zákazu pohybu vozidiel by sme mohli obetovať v prospech detí, aby mohli používať elektricky poháňané autíčka, alebo naopak, pokoj v parku pred týmito autíčkami ochrániť.

Do hry takto vstupuje ako zásadný faktor cieľ, účel zákazu, a ten môže byť v určitom napätí, nie v úplnej zhode, alebo dokonca v určitom rozpore s formuláciou vlastného pravidla, zákazu. Pravidlo by sa dalo revidovať dodaním výnimky: pokiaľ nejde o vozidlo na účely pamätníka. Samozrejme, výnimiek uvádzaných spojením *pokiaľ nie (ibaže, unless)* môže byť veľa. Otázkou je, či ich všetky vieme vyčerpávajúco sformulovať, alebo či vždy zostanú niektoré výnimky nesformulované a môžu otvárať potrebu revízie pravidla, respektíve zdôvodňovať jeho neaplikovanie, hoci explicitná podmienka pre aplikovanie je splnená. Dôvodom na výnimky z pravidla je otvorená textúra cieľa, ktorý pravidlo sleduje (Hart), alebo jednoducho to, že skutočný zmysel pravidla sa pri jeho aplikáciách postupne odhaľuje, ale nikdy nie úplne (Fuller). Pri-

rodzene, že dôvodom pre neaplikovanie takéhoto pravidla je účinnosť nejakého silnejšieho pravidla. To však nie je zdôvodnené otvorenou textúrou pravidla, ale nanajvýš otvorenou textúrou jeho explicitného cieľa.

Frederick Schauer (2011, 1) si myslí, že Hart vlastne chcel zdôvodniť tézu, že aktuálne pravidlá je zbytočné spresňovať, pretože bol presvedčený, že sa nedajú spresniť zásadne a pri ich aplikácii vždy bude dochádzať k ich opodstatnenému porušovaniu či neaplikovaniu aj v situáciách, keď podmienky pre aplikáciu sú zjavne splnené (teda k *revidovaniu*, angl. *necessary defeasibility of legal rules*). Inými slovami povedané, revidovanie právnych pravidiel a potreba uváženia pri ich aplikácii sú podľa Harta neodvratné. Mohli by sme povedať, že Hart zastáva tézu *neodvratnosti revidovania právnych pravidiel* ako stavu, ktorý je špecifický pre právo a vlastne normálny. Schauer proti tomu namieta (2011, 23), že otvorená textúra pravidiel je záležitosť jazyka (vlastne sémantická záležitosť), a nie je špecifická pre právo alebo niektorú jeho oblasť. Ak sa týka pravidiel v práve, tak preto, že sú formulované v jazyku, a nie preto, že sa týkajú práva.

Schauer konštatuje, že „kľúčovou ideou revidovateľnosti (defeasibility) (...) je možnosť pre toho, kto aplikuje, interpretuje alebo vynucuje pravidlo, urobiť *ad hoc* alebo podnieť pre tento okamih prispôbenie, aby vylúčil nie optimálny, neefektívny, nečestný, nespravodlivý alebo inak neakceptovateľný výsledok stanovený pravidlom“ (Schauer 2012, 81). Podľa Schauera „revidovateľnosť nie je vlastnosťou pravidiel vôbec, ale skôr charakteristikou toho, ako niektoré systémy rozhodovania zaobchádzajú so svojimi pravidlami“ (Schauer 2012, 87).

4. Otvorená textúra pojmu a polysémia

Za dobrú ilustráciu otvorenej textúry jazyka práva dnes niektorí autori označujú pojem (biologickej) matky. Jan Broulík (Broulík 2014) a Ondřej Málek (Málek 2016, 89) uvádzajú, že tento pojem je výstižným príkladom potenciálnej neurčitosti. Zatiaľ čo tradične bola za biologickú matku považovaná výlučne žena, ktorá dieťa porodila a v duchu zásady *mater semper certa est* ani nikomu nenapadlo, že v budúcnosti by bolo možné považovať za matku aj nejakú inú osobu, podľa súčasných úvah by to mohla byť nielen (1) žena, ktorá dieťa vynosí a porodí, ale aj darkyňa vajíčka – a to (2) darkyňa jadra vajíčka i (3) darkyňa vajíčka bez jadra. To, na čo pri pojme matky kedysi nikto nepomyslel, je aktuálne možné. Ktorá z uvedených osôb by teda mala byť v prípade účasti viacerých žien na privedení nového jedinca na svet považovaná za jeho „matku“ s rodičovskými právami a povinnosťami: (3) darkyňa jadra vajíčka, (2) darkyňa vajíčka bez jadra, alebo (1) žena, ktorá oplodnené vajíčko „len“ vynosí?

Keby sa do zákona o rodine presadila napríklad definícia pojmu matky ako dárkyne jadra vajíčka, tak by v sporných situáciách nastala potreba uskutočňovania verifikácie procesu oplodnenia (tvorby vajíčka) alebo následných genetických testov, rovnako ako je to pri spochybnení otcovstva zo strany manžela, druha a pod. Jeden pojem matky v starej konceptuálnej sústave by sa rozštiepil na tri nové pojmy, pričom jeden z nových pojmov by s ním bol totožný. Podkladom utvorenia dvoch nových pojmov, ich proliferácie, bol pôvodne zamlčaný vedecký či odborný (substančný) pojem (Gahér 2018, 627 a n.). Mohli by sme dokonca hovoriť o novej explikácii tohto pojmu, ktorý bol v pozadí pôvodného explicitného pojmu, pretože tento substančný pojem je oným spojivom pôvodného príznakového pojmu a dvoch nových príznakových (fenomenologických) pojmov (Gahér 2018, 627, pozn. 25).

Nie je to však na základe intervencie otvorenej textúry pojmu či otvoreného textu pôvodnej definície pojmu (ako substančného pojmu), ani jeho neostrosti – ten z hľadiska verifikovateľnosti zostal nezmenený a rovnako jednoznačný – jeho neostrosť nebola nijako tematizovaná ani spochybnená. Otázkou sa akurát stalo, ktorý z týchto pojmov najlepšie vystihuje intuíciu predteoretického substančného pojmu matky. Z hľadiska pomeru ovplyvnenia dedičnosti dieťaťa je v súčasnosti jednoznačným kandidátom dárkyňa jadra vajíčka, pretože dárkyňa vajíčka bez jadra sa údajne podieľa na celkovej dedičnosti dieťaťa len asi desatinou percenta. Rozhodnutie by malo byť, samozrejme, konzultované s odborníkmi z oblasti genetiky. Nech už by bolo akékoľvek, vo výsledku by sa nemalo stať, že by „[n]arodené dieťa potom bolo súčasne potomkom aj súrodencom ženy, od ktorej pochádza oplodnené vajíčko, ale vlastne tiež dieťaťom a vnukom svojej rodičky“ (Vostal, 2001).

Vzhľadom na obsahovú blízkosť pôvodného pojmu a nástupníckych pojmov sa teda síce môže zdať, že stále ide o jeden pojem, ktorý sa upravuje, koriguje, nie je to však tak. Jeden odborný (substančný) pojem je jednoducho nahradený inými odbornými pojmi, čo znamená, že ide o polysémiu, a nie o otvorenú textúru.

V súvislosti s problémom polysémie v práve možno ako dobrý aktuálny príklad v krátkosti zmieniť aj pojem rodu. Jeden z ústavných článkov garantuje základné práva a slobody bez ohľadu na „... pohlavie, rasu, farbu pleti (...) majetok, rod alebo iné postavenie.“ Je nepochybné, že pod *rodom* sa tu mal na mysli *pôvod*. Ide teda o rod v zmysle prostredia, z ktorého človek pochádza (napr. roľnícky, sedliacky, robotnícky rod⁴ a pod.). V duchu niektorých súčasných iniciatív však možno uvažovať aj o genderovom rode (teda o mužskom, ženskom či inom).⁵ Je zrejmé, že pri takomto narábaní s výrazom rod máme do činenia s polysémiou – s homonymami. Je predsa roz-

⁴ <https://slovník.juls.savba.sk/?w=rod>, navštívené dňa 24. 2. 2020.

⁵ Takáto iniciatíva čítania predmetného ústavného článku sa už u nás údajne objavila.

diel, keď hovoríme o rode ako o *pôvode človeka*, a keď hovoríme o rode ako o *psychosexuálnej identite človeka*. Pri úsilí interpretovať predmetné ustanovenie tak, že *rod* v ňom znamená *genderový rod*, pravdaže nepôjde o posun vo význame jedného a toho istého pojmu, teda o to, že by sa v priebehu času zmenil význam výrazu *rod* ako *pôvodu* pridaním alebo odobratím nejakého znaku (ako sa to na prvý pohľad môže zdať pri pojme biologickej matky; hoci, ako sme videli, ani tam to tak v skutočnosti nie je). Pôjde o to, že pojem *rod* má (alebo aspoň môže mať) viacero úplne odlišných významov, ktoré nemajú prakticky žiadne spoločné znaky; sú homonymami.⁶

5. Otvorená textúra pojmu – nutná mnohoznačnosť textu?

Niektorí teoretici práva tvrdia, že „[o]tvorená textúra práva predstavuje pravdepodobne najdôležitejšiu koncepciu vysvetľujúcu nevyhnutnú mnohoznačnosť práva (právneho textu),“ respektíve, že „[o]tvorená textúra práva patrí k predpokladom fungovania európskeho ústavného pluralizmu, lebo uľahčuje vyhýbanie sa konfliktom ústavných systémov a obmedzuje tie, ktoré vzniknú“ (Bárány 2016, 9).⁷ Toto stanovisko sa môže javiť ako prístup „lenivého“ sémantika, ktorý si úlohu príliš zľahčuje a údajnú „nevyhnutnú mnohoznačnosť právneho textu“ predkladá ako jeho prednosť.

Vysvetlenie, že „[p]rávne princípy majú nadpriemerne otvorenú textúru, čiže umožňujú v rôznych kontextoch nerovnaké interpretácie,“ (Bárány 2016, 12) by mohlo byť pochopené tak, že je v rozpore s princípom *de similibus idem est iudicandum* (podobné veci majú byť súdené rovnako, respektíve podobne).⁸ Na druhej strane ono vysvetlenie môže byť nahradené zrozumiteľnejším i presvedčivejším vysvetlením bez odkazu na zaklínadlo otvorenej textúry: právne princípy sú *ex definitione* všeobecné a výsledok ich aplikácie závisí od okolností konkrétneho prípadu prinajmenej tak, ako hodnota funkcie závisí od vstupnej hodnoty argumentu funkcie (veličiny, nezávislej premennej).

⁶ Správna interpretácia ústavného textu si, samozrejme, musí byť tejto pomerne triviálnej skutočnosti vedomá, inak dôjde k výkladu založenému na polysémickom klame. Pozri Mrva, M., Turčan, M.: *Interpretácia a argumentácia v práve*. Bratislava: Wolters Kluwer 2016, 54).

⁷ Bárány, E. (2016): Otvorená textúra práva v ústavnom pluralizme. In: *Otvorená textúra ústavy*. Trnavská univerzita v Trnave, Trnava.

⁸ Najvyšší súd Slovenskej republiky vo svojom uznesení (3 Cdo 158/2012) uviedol: „Takýto stav, keď rozhodnutia súdov, vrátane najvyššieho súdu, posudzujúce tú istú právnu otázku sú zásadne odlišné, je v priamom rozpore s požiadavkou právnej istoty, ktorej imanentnou súčasťou je právo účastníka, aby rozhodnutia súdov boli predvídateľné a aby účastníci konania mohli mať dôveru v to, že rovnaké veci budú rovnakým spôsobom súdené. Záver o tom, že rozporná a vzájomne si protirečiaci judikatúra súdov je porušením práv účastníka konania, vyplýva z rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Beian proti Rumunsku zo dňa 5. decembra 2007.“

Odkaz na otvorenú textúru ako na zdravú črtu právneho textu nájdeme aj vo veľmi vecných vyjadreniach renomovaných autorov. Napríklad Karel Eliáš v súvislosti s novým českým Občianskym zákonníkom uvádza: „Stará moudrost praví, že zákon má byť prostredne jasný. Půjde-li do přílišných podrobností ‚tvrdými‘ ustanoveními, nastaví bariéry sociálnímu a ekonomickému vývoji, ustrne-li na holé abstrakci, dá motivaci k voluntaristickému a nepředvídatelnému zasahování do soukromých záležitostí (vzpomeňme, jak odkaz starého zákonníku v § 2 odst. 3 na ‚povahu ustanovení‘ jako kritérium kogentnosti umožnil omezování autonomie vůle prolašováním kdejakého ustanovení zákona za donucující). Nový zákoník usiluje jít střední cestou, snaží se vyhnout záhadným formulacím i kazuistickým pravidlům, staví na generálních klauzulích a adresuje svoji důvěru soudci. Proto je zákoník vystavěn jako otevřená textura – na soudci bude, aby pro konkrétní případ zvážil, zda tu je mimořádný zájem (§ 98), spravedlivý důvod (§ 220, 1244), mimořádná okolnost (§ 755) nebo událost (§ 1542), aby posoudil, zda jde o zjevnou svévoli (§ 1551), mimořádný případ (§ 1659), hrubý nepoměr (§ 1299, 1765, 1793, 1796), hrubý rozpor s obchodními zvyklostmi (§ 1801) nebo zjevnou či hrubou nespravedlnost (§ 1162, 1963) apod.“ (Eliáš, 2013).

Domnievame sa, že Eliášovi ide o „strednú určitost“ pojmov – myšlienka, že slová zákona majú byť „prostredne jasné“, je alúziou na aforizmus Emanuela Tilscha, veľkého civilistu prelomu 19. a 20. storočia, ktorý takto obhajoval existenciu nie celkom „jednoznačných“ pojmov v rakúskom Všeobecnom občianskom zákonníku. Ide o symptomatickú a dobre opísanú tradíciu hľadania úlohy sudcu v stredoeurópskom právnom priestore, ovplyvnenom germánskou tradíciou takzvaného dotvárania práva súdom (*Fortbildung des Recht*). Predovšetkým v prácach Viktora Knappa (Knapp 1993, 725 a n.) a Eliáša (2013) sa české právne prostredie snaží definovať samo seba ako prostredie s právnym jazykom „tilschovskej“ sémantiky semi-pružnosti výrazov právneho jazyka. Nejde však o otvorenú textúru, ale o aktuálnu neurčitost' pojmov.

6. Otvorená textúra pojmu a nevlastná modifikácia

Schauer si v článku o otvorenej textúre práva kládol otázku, či nealkoholické (správnejšie odalkoholizované) víno je víno (2011, 4) a ako tento problém súvisí s otvorenou textúrou pojmu. Tu však podľa nás vstupuje do hry ako rozhodujúci faktor skôr otázka povahy modifikácie ako otázka potenciálnej či intenzionálnej neostrostri pojmu.

Intenzionálnu teóriu modifikácie rozpracoval Richard Montague (1970a). Podľa tejto teórie významom adjektívnej frázy je funkcia z vlastností do vlastností (Montague 1974, 211). Keď sa zameriame väčšmi na významovú ako na syntaktickú stránku, môžeme povedať, že významom adjektíva je funkcia, ktorá priraduje vý-

znamu podstatného mena význam mennej frázy, teda napríklad význam výrazu *bystrý* je funkcia, ktorá priradí významu výrazu *človek* význam spojenia *bystrý človek*. Takéto predikatívne použitie adjektív je vysvetľované pomocou výpustky ako eliptické atributívne použitie. Čiže propozícia *Tento človek je bystrý* je analyzovaná ako *Tento človek je bystrý človek*.

Na Montagueho teóriu vlastnej predikácie nadviazal Hans Kamp (1975) a rozlíšil tie adjektíva (prídavné mená), ktoré reprezentujú len vlastnosti (vystupujú len v predikatívnej pozícii), ďalej adjektíva, ktoré reprezentujú len modifikátory vlastností (vystupujú len v atributívnej pozícii), a napokon pripustil také adjektíva, ktoré môžu vystupovať aj v predikatívnej aj v atributívnej pozícii. Takéto rozlíšenie umožňovalo vysvetliť chybné úsudky, ktoré už dávnejšie predložil Peter Geach (1956, 33): *Ak a je veľká mucha, tak a je mucha a a je veľká; ak b je malý slon, tak b je slon a b je malý; [keďže a a b sú živočích], tak a je veľký živočích a b je malý živočích*. Chybnosť úsudku spočívala v tom, že adjektívum *veľký* bolo zaradené do skupiny adjektív, ktoré môžu vystupovať aj v predikatívnej aj v atributívnej pozícii. Za také sa však považujú adjektíva tvaru (okrúhly), farby (žltý, červený), ktoré môžu plniť aj úlohu vlastnosti aj úlohu modifikátora vlastností. V takomto prípade sa hovorí o *prienikovej (intersektívnej) modifikácii* (Duží 2010, 37 a n.; Duží, Materna 2012, 4. kap., Duží 2017, 601 a n.). Napríklad *ak a je okrúhly kolík, tak a je okrúhly a a je kolík. Ak b je červené víno, tak b je červené a b je víno*. Úloha takýchto absolútnych prídavných mien nezávisí od významu predikátu, ktorý modifikujú (sú predikatívne *simpliciter*), ich extenzia nezávisí od podstatného mena, s ktorým sa kombinujú (Kamp 1974, 124). Kamp ako príklady uvádza technické a vedecké výrazy *endokrinný, supravodivý*. Diskusia, či vôbec existujú takéto absolútne empirické vlastnosti aj v bežnej slovnej zásobe a či vlastne nejde o rýdzo podradzujúcu (*subsective*) vlastnú modifikáciu, je otvorená (Jespersen 2016, 536).⁹

Rýdzo podradzujúca (*subsective*) vlastná modifikácia je utváraná skalárnymi adjektívami ako napríklad *malý, veľký, šikovní, bystrý* a pod. (Duží, Fait 2017, 38). Úloha týchto adjektív závisí od významu predikátu, ktorý modifikujú, pričom platí pravidlo odvodenia podradenia sprava (*right subsectivity*) (Jespersen 2016, 533): *Ak je Peter zručný huslista, tak Peter je huslista. Ak je tento Peter aj gitarista, tak nemusí byť aj zručný gitarista*. Tá zručnosť sa pozitívne „pridala“ k Petrovej vlastnosti huslistu, nie priamo k Petrovi v absolútnom zmysle, a formulácia *Peter je aj zručný* je akceptovaná ako odvoditeľná len v tom zmysle, že je vypustený predmet predikácie (huslista), vzhľadom na čo je Peter zručný. Peter nie je zručný absolútne, teda vo

⁹ Proti ich existencii svedčí prípustnosť neskrátenej, ale významovo rovnocennej formulácie: výrok *a je okrúhly* sa významovo nelíši od neelidovaného výroku *Tvar a je okrúhly*, resp. výrok *b je červené* sa významovo nelíši od výroku *Farba b je červená*.

vzťahu ku všetkým vlastnostiam. Inými slovami, najprv vyberieme množinu huslístov, potom ich vlastnú podmnožinu zručných. Prídavné meno *zručný* nevyčleňuje v absolútnom zmysle nijakú množinu zručných objektov.

Kamp okrem vlastných adjektív (*predicative*) explikoval aj *nevlastné*, zbavujúce (*privatívne – privative*) adjektíva (Kamp 1974, 125). Ide vlastne o operáciu, ktorou získame negovanú vlastnosť po aplikácii na určitú vlastnosť. Predikovaním vlastnosti *falošná* na vlastnosť *bankovka* získame vlastnosť *falošná bankovka*, ktorá sa už nebude vzťahovať na žiadne (skutočné) bankovky. Ak *c* je *falošná* bankovka, tak z toho nevyplýva, že *c* je *falošná* a *c* je *bankovka*.

Vlastnosť je privatívna vo vzťahu k určitej vlastnosti, ale nemusí byť privatívna k niektorej inej vlastnosti. *Drevený* je vlastný modifikátor k predikátu stôl, lyžička, lavica, strecha a pod., ale nevlastný, privatívny modifikátor k vlastnostiam mačka, človek, kôň. Vlastnosť *mŕtvy* je privatívny modifikátor k vlastnosti človek, ale nie je privatívny (zbavujúci) k vlastnosti kameň.

Maketa tanku nie je tank, ale predsa je významovo bližšia k tanku ako kameň, pretože medzi tankom a jeho maketou je podobnosť. Špeciálnu skupinu privatívnych modifikátorov tvoria tie, ktoré sú aplikované na vlastnosť, ktorú individuum najprv v určitom časovom úseku malo a potom ju stratilo.¹⁰ Takými sú adjektíva *bývalý* (*bývalý* minister vlády), *predchádzajúci* (*predchádzajúci* riaditeľ). V prípade ľadovca je to napríklad adjektívum *roztopený*. Aj v tomto prípade je medzi pôvodnou vlastnosťou individua a vlastnosťou individua, ktorá je výsledkom aplikácie modifikátora na túto vlastnosť, určitá významová blízkosť. Tak to je aj s prípadom odalkoholizovaného vína: je to produkt, ktorý vznikol úpravou vína tak, že ho zbavil základného atribútu pojmu vína (rekvizity z esencie pojmu, pojmového znaku) – alkoholu. Už to nie je žiadny druh vína, pretože nemá nutný atribút, ktorý je v definícii pojmu vína uvedený: víno je alkoholický nápoj, ktorý sa vyrába alkoholovým kvasením vylisovanej šťavy z plodov viniča hroznorodého. Čiže nemáme dva druhy vína – alkoholické a odalkoholizované, hoci v spojení *odalkoholizované víno* je použitý názov *víno*. Čiže ak je pravda, že *d* je odalkoholizované víno, tak nie je pravda, že *d* je víno.

Podobne nemáme dva druhy bankoviek – pravé a falošné – hoci falošné bankovky sa podobajú na bankovky a mohli vzniknúť úpravou bankoviek (dopísaním núl do znaku pre ich nominálnu hodnotu). S návrhom, že v niektorých použitíach adjektívum *falošný* neplní úlohu privatívneho modifikátora, prišla Barbara Partee (2001, 1) – hovorila o modifikácii s donútením, keďže považovala za zmysluplné skúmať, či ide

¹⁰ Bližšie o tom Jespersen, Carrara, Duží (2017, 50).

o pravú alebo falošnú bankovku. Proti tomuto návrhu argumentovali Duží a spol. (2010, 400, pozn. 52; Jespersen, Carrara, Duží 2017, 51).

Špeciálnu skupinu tvoria takzvané *modálne modifikátory* ako napríklad slovo *údajný*, ktoré sa riadia osobitými pravidlami. Ak je niekto *údajný vrah*, tak sa v budúcnosti vlastnosť byť vrahom, na ktorú je modifikátor *údajný* aplikovaná, môže potvrdiť, ale aj vyvrátiť.

Teória adjektívnych modifikátorov pri vlastnej modifikácii predpokladá, že podstatné meno, ku ktorému sa modifikujúce adjektívum viaže, reprezentuje vlastnosť nefalšovane a použitý modifikátor nie je vzhľadom k tejto vlastnosti zjavne privatívny (zbavujúci). Tento predpoklad pri niektorých označeniach pomocou adjektívnych fráz nemusí byť splnený a takéto označenia môžeme hodnotiť ako klamlivé. Príkladom takéhoto označenia je spojenie *nátierkové* (česky *pomazánkové*) maslo. Hoci toto údajné maslo vyzerá ako maslo a plní podobné úlohy pri príprave potravín ako maslo, predsa však (pravým) maslom nie je, pretože nie je vyrobené tak, že plní parametre masla (atribúty, rekvizity, esencie masla) ako potraviny s definovaným zložením tukov (živočíšneho, nie rastlinného pôvodu), sušiny a vody v stanovených hodnotách (pojem maslo). A práve preto Súdny dvor EÚ svojim rozhodnutím¹¹ určil, že „[m]liečny výrobok, ktorý nemožno považovať za maslo [nesplňa definíciu masla ako výrobku], nemôže byť predávaný pod obchodným označením ‚pomazánkové maslo (nátierkové maslo)‘.“

Takže otvorená textúra pojmu nesúvisí s privatívnou modifikáciou.

7. Čo pomáha aplikačnej pružnosti viac – neostroť či všeobecnosť pojmov?

Pružnosť pri aplikácii napríklad nejakej sústavy pravidiel konania na *nové situácie* je niekedy hodnotená ako cennejšia vlastnosť ako aplikačná nedefinovanosť, hoci pre staré prípady bol systém pravidiel jednoznačný: je lepšie, ak sústava pravidiel dáva v starých situáciách menej jednoznačnú odpoveď a v nových tiež nejakú, hoci menej určitú, ako v starých jednoznačnú a v nových žiadnu. Niektorí autori sa domnievajú, že rozširovať rozsah aplikability pravidiel bez ich menšej či radikálnejšej úpravy (revízie, novelizácie) môžeme na základe neostrosti pojmov, ktorú pokladajú napríklad v súvislosti s otvorenou textúrou pojmov takpovediac za zákonitú súčasť „života“ pojmov (Bárány 2016, 12). Podľa niektorých autorov dokonca aktuálnej neostrosti pojmov v oblasti právnych pojmov je dosť a nemusíme sa vôbec zaoberať potenciálnou neostroťou (Endicot 2003, 38).

Aplikačnú pružnosť regulatívnych pravidiel však oveľa lepšie zabezpečuje primeraná miera všeobecnosti ťažiskových pojmov. Ak táto miera všeobecnosti nie je dostatočná, tak naťahovanie rozsahu (extenzie) pojmov z titulu ich neostrosti pôsobí

¹¹ Rozhodnutie SD EÚ č. C-37/11.

násilne, nepresvedčivo a koniec-koncov neefektívne. Nafukovaním neostroiti nejakého pojmu o čosi rozšírime jeho rozsah, extenziu, ale nedospejeme k jeho dostatočnému zovšeobecneniu. Hoci teleologické metódy interpretácie etických, právnych a iných noriem nám umožňujú vo výnimočných situáciách prekročiť v danej situácii úzky rámec explicitného rozsahu aplikability predpisu a vyhnúť sa vynútenej novelizácii, predsa si to vyžaduje dodatočnú intelektuálnu prácu toho, kto rozhoduje o aplikácii, pričom môže byť poznačená jeho subjektivismom či partikulárnym záujmom.

Ak takýchto výnimiek je nadkritické množstvo alebo majú zásadnú povahu, čo vždy treba posúdiť jednotlivo pre každé pravidlo, tak napokon je primeranejšie nahradiť pôvodný pojem všeobecnejším prostredníctvom novelizácie pravidla.

Dobrym príkladom takéhoto príbehu je nahradenie pojmov *dom* a *byt* pojmom *obydlie* v otázke trestného činu porušovania domovej slobody. Starý Trestný zákon definoval túto skutkovú podstatu ako neoprávnené vniknutie do domu alebo bytu iného. V jednom prípade vznikla otázka, či aj neoprávnené vniknutie do hotelovej izby patrí pod túto skutkovú podstatu. Keby pojem *dom-byt* bol definovaný ako stavba určená na bývanie, tak by sa táto charakteristika dala v nejakej miere prisúdiť aj hotelovej izbe. Výsledkom bolo kontroverzné rozhodnutie,¹² ktorým súd na základe predmetného ustanovenia odsúdil aj neoprávnené vniknutie do hotelovej izby. V odôvodnení súd argumentoval, že objektom trestného činu je nedotknuteľnosť bývania konkrétnej osoby, a preto nie je rozdiel medzi domom určeným na trvalé bývanie a objektom určeným na prechodné ubytovanie, akým je rekreačná chata alebo hotelová izba. Toto rozhodnutie však bolo kontroverzné, pretože trestné právo bolo vždy založené na zásade *nullum crimen sine lege* a použitie analógie, hoci aj na základe teleologickej úvahy, v neprospech páchatel'a sa považovalo za vylúčené. Problém odstránila rekodifikácia trestného práva v roku 2005, ktorá s účinnosťou od 1. januára 2006 definuje skutkovú podstatu trestného činu porušovania domovej slobody ako vniknutie do obydlija iného. Pojem *dom-byt* a jeho rozšírenie o hotelovú izbu bolo nahradené všeobecnejším pojmom *obydlie*.

Vo vzťahu k aplikačnej pružnosti v práve a s tým súvisiacim problémom neostroiti či všeobecnosti pojmov je azda vhodné dať do pozornosti aj problematiku dualizmu práva na verejné a súkromné. Z princípov tohto delenia vyplýva, že právne normy verejného práva by mali byť formulované čo najexaktnejšie a najkonkrétnejšie, keďže orgány verejnej moci môžu autoritatívne zasahovať do práv a slobôd fyzických a právnických osôb. Z tohto dôvodu môžu konať len v právom predvídaných a dovolených prípadoch. Súkromné právo je zas ovládané dispozičnou autonómiou, ktorá

¹² Rozhodnutie NS ČSR č. R 8/1990.

vychádza zo zásady, že v súkromnoprávných vzťahoch môžu účastníci robiť všetko, čo nie je zákonom zakázané. Preto postihnúť všetky možné druhy konania subjektov v rámci súkromnoprávných vzťahov je jednak prakticky nemožné, a jednak aj neúčelné. Práve preto je vhodné a účelné, ak v odvetviach súkromného práva normotvorca použije a používa pojmy, ktoré sú do určitej miery abstraktné, dostatočne všeobecné, avšak samozrejme za predpokladu, že použitie takéhoto pojmu je vhodné.

Pokiaľ ide o verejné právo, používanie neurčitých pojmov by malo byť eliminované, keďže predstavujú potenciálne riziko zneužitia verejnej moci. Verejné právo má byť, a aj musí byť, podstatne viac kazuistické ako právo súkromné. Inak by pre orgány verejnej moci existoval priestor na potenciálne zneužitie.

V rovine súkromného práva je veľa príkladov na použitie nie dostatočne určitých či až neurčitých pojmov. Možno spomenúť napríklad ustanovenie Občianskeho zákonníka, podľa ktorého právny úkon je neplatný, ak je v rozpore s dobrými mravmi¹³ alebo iné ustanovenie toho istého právneho predpisu, podľa ktorého má fyzická osoba právo domáhať sa najmä, aby sa upustilo od neoprávnených zásahov do práva na ochranu jej osobnosti, aby sa odstránili následky týchto zásahov a aby jej bolo dané primerané zadosťučinenie¹⁴ a pod.

8. Záver

Pokúsili sme sa zdôvodniť, že pri používaní výrazov odborného jazyka, ktorý v zásadnej miere vychádza z prirodzeného jazyka (takýmto odborným jazykom je napríklad jazyk práva), sme navádzaní protikladnými tendenciami: na jednej strane úsilím o presnosť a jednoznačnosť, a na druhej strane snahou o stručnosť a efektívnosť. Zaoberali sme sa návrhom ako riešiť túto dilemu pre oblasť práva v nových situáciách, s ktorou svojho času prišiel Herbert Hart. Hart sa voľne inšpiroval teóriou *otvorenej textúry pojmu* Fridricha Waismanna a prišiel k záverom o neodvratnej revidovateľnosti pravidiel. Dôvodom pre výnimky z pravidla je podľa neho otvorená textúra cieľa, ktorý pravidlo sleduje. Demonštrovali sme, že nevhodné či neprimerané používanie inštrumentu otvorenej textúry pojmu či pravidla môže byť vodou na mlyn pre subjektivismus v sémantickej praxi. Vysvetlili sme, prečo od fenoménu otvorenej textúry pojmu treba odlišovať polysémiu výrazov i jav takzvanej nevlastnej modifikácie. Na záver sme zdôvodnili tézu, že aplikačnej pružnosti a efektívnosti normatívnej teórie väčšmi ako umelé rozširovanie rozsahu pojmov na základe ich neostroti – v princípe neodstrániteľnej – pomáha primeraná všeobecnosť pojmov, ktorá sa dosahuje napríklad rekodifikáciou zákona.

¹³ § 39 zákona č. 40/1964 Zb. Občianskeho zákonníka v znení neskorších predpisov.

¹⁴ § 13 ods. 1 zákona č. 40/1964 Zb. Občianskeho zákonníka v znení neskorších predpisov.

Literatúra

- BÁRÁNY, E. a kol. (2016): Otvorená textúra práva v ústavnom pluralizme. In: Dekan, T., Šeliga, J.: *Otvorená textúra ústavy*. Trnavská univerzita v Trnave, Trnava.
- BIX, B. (1991): H. L. A. Hart and the “Open Texture” of Language. *Law and Philosophy*, 1991, 10, 51–72. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF00144295>.
- BROULÍK, J. (2014): „Otvorená textúra“ v právu, *Jiné právo*. Dostupné na: <http://jinepravo.blogspot.com/2014/10/otvorena-textura-v-pravu.html> (Navštívené: 8. 11. 2019).
- ELIÁŠ, K. (2013): *Jak je to s pravidly výkladu, analogií a úlohou soudce*. Právní rádce, 28. 1. 2013. Dostupné na: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/index.php/home/infocentrum/media/512-jak-je-to-s-pravidlu-vykladu-analogii-a-ulohou-soudce> (Navštívené: 14. 2. 2020).
- ENDICOTT, T. (2000): *Vagueness in Law* (reprinted 2003). Oxford: University Press.
- DUŽÍ, M., JESPERSEN, B., MATERNA, P. (2010): *Procedural Semantics for Hyperintensional Logic: Foundations and Applications of Transparent Intensional Logic*, Dordrecht: Springer.
- DUŽÍ, M., MATERNA, P. (2012): *TIL jako procedurální logika*. Bratislava: Aleph.
- DUŽÍ, M. (2017): Property Modifiers and Intensional Essentialism. *Computación y Sistemas*, 21 (4), 601 – 613. DOI: <http://dx.doi.org/10.13053/cys-21-4-2811>.
- DUŽÍ, M., FAIT, M. (2017): Property Modifiers. Dostupné: https://nlp.fi.muni.cz/raslan/2017/paper04-Duzi_Fait.pdf (Navštívené 20. 10. 2019).
- FULLER, L. (1958): Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review*, 71 (4), 630 – 672.
- GAHÉR, F. (2018): Otvorená textúra pojmu – pôvodný zmysel a kritika. *Filozofia*, 73 (8), 620 – 635.
- GAHÉR, F., ŠTEVČEK, M., BRAXATORIS, M. (2019): Nástroje a pravidlá produkcie a interpretácie koncízneho textu (s osobitným zreteľom na normativitu). *Jazykovedný časopis*, 70 (1), 75 – 94. DOI: <https://doi.org/10.2478/jazcas-2019-0041>.
- GEACH, P. T. (1956): Good and Evil. *Analysis*, 17, 33 – 42. DOI: <https://doi.org/10.1093/analys/17.2.33>.
- HART, H. L. A. (1958): Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review*, 71 (4), 593 – 629.
- HART, H. L. A. (2010): *Pojem práva*. Český Těšín: Prostor.
- JESPERSEN, B., CARRARA, M., DUŽÍ, M. (2017): Iterated privation and positive predication. *The Journal of Applied Logic*, 25, Supplement, 48 – 71. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jal.2017.12.004>.
- JESPERSEN, B. (2016): Left subsectivity: how to infer that a round peg is round. *Dialectica*, 70 (4), 531 – 547. DOI: <https://doi.org/10.1111/1746-8361.12159>.
- KAMP, H. (1975): Two Theories about Adjectives. In: Keenan, E. L. (ed.): *Formal Semantics of Natural Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 123 – 155.
- KNAPP, V. (1993): Přínos střeoevropského soudnictví k evropské právní kultuře. *Právník*, 132 (9), 725 – 736.
- MÁLEK, O. (2016): Neurčité použití pojmů ve Waismannově pojetí. In: Dekan, T., Šeliga, J.: *Otvorená textúra Ústavy*. Trnava: Trnavská univerzita, 85 – 91.
- MONTAGUE, R. (1970a): English as a formal language. In: B. Visentini, et al. (eds.): *Linguaggi nella Società e nella Tecnica*. Milan: Edizioni di Comunità, 189 – 224; Reprinted in Thomason, R. H. (ed.) (1974): *Formal Philosophy*. New Haven – London: Yale University Press.
- MRVA, M., TURČAN, M. (2016): *Interpretácia a argumentácia v práve*. Bratislava: Wolters Kluwer.
- PARTEE, B. (2001): Privative Adjectives: Subsective Plus Coercion. In: Bäuerle, R., Reyle, U., Zimmermann, T. E. (eds.): *Presuppositions and Discourse*. Amsterdam: Elsevier.

- RODRIGUEZ, J. L. (2012): Against Defeasibility of Legal Rules. In: Beltran, J.F., Ratti, G., B. (eds.): *The Logic of Legal Requirements. Essays on Defeasibility*. Oxford: Oxford University. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004253162_011.
- SLOVENSKÉ SLOVNÍKY [online], <https://slovník.juls.savba.sk/?w=rod> (Navštívené 24. 2. 2020).
- SCHAUER, F. (2011): On The Open Texture Of Law. Dostupné na: <http://legacydirs.umiacs.umd.edu/~horty/courses/readings/schauer-2011-open-texture.pdf> (Navštívené 24. 2. 2020).
- SCHAUER, F. (2012): Is Defeasibility an Essential Property of Law? In: Beltran, J. F. – Ratti, G., B. (eds.): *The Logic of Legal Requirements. Essays on Defeasibility*. Oxford: Oxford University, 77 – 88.
- VOSTAL, Z. (2001): Sporná môže byť už aj matka. *Korzář*, 27. 4. 2001.

Článok bol podporený projektom č. APVV-18-0417 *Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekodifikácie slovenského občianskeho práva*

František Gahér
Filozofický ústav SAV
Klemensova 1
813 64 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: frantisek.gaher@uniba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6892-1429>

Michal Mrva
Katedra teória práva a sociálnych vied
Právnická fakulta UK v Bratislave
Šafárikovo námestie 6, P. O. BOX 313
810 00 Bratislava, Slovenská republika
e-mail: michal.mrva@flaw.uniba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0741-5538>

Marek Števček
Katedra občianskeho práva
Právnická fakulta UK v Bratislave
Šafárikovo námestie 6
P. O. BOX 313
810 00 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: marek.stevcek@uniba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8154-2375>

Martin Turčan
Katedra teória práva a sociálnych vied
Právnická fakulta UK v Bratislave
Šafárikovo námestie 6
P. O. BOX 313
810 00 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: martin.turcan@flaw.uniba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4616-6730>